

УДК 342.565.2(477)

І.М. ШЕВЧУК, канд. пед. наук, Східноєвропейський національний університету імені Лесі Українки

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Ключові слова: правова позиція, акти Конституційного Суду України, офіційне тлумачення, нормативність

Правові позиції відіграють значну роль у правовому регулюванні, однак у законодавстві відсутнє нормативне визначення даної дефініції. На сучасному етапі, як в теорії, так і на практиці склалися різні підходи до визначення поняття правових позицій Конституційного Суду України, їх юридичної сили та можливості перегляду. Не визначеним залишається питання місця правових позицій у структурі актів Конституційного Суду України. Не зважаючи на наявність теоретичних досліджень у даному напрямку, питання правових позицій Конституційного Суду України є досить актуальним і потребує подальшого дослідження та законодавчого вдосконалення.

У процесі практичної діяльності Конституційного Суду України з'явилася потреба звертатися до інтерпретаційних висновків, викладених у попередніх його рішеннях [1, с.10]. Ухвалюючи рішення або даючи висновок у новій справі, Конституційний Суд має враховувати вже вироблене ним розуміння норми чи положення закону

Дослідженням правових позицій в Україні займалися В.М. Кампо, М.В. Мазур, А.О. Селіванов, В.Є. Скомороха, В.Я. Тацій, М.В. Тесленко, В.П. Тихий, П.М. Ткачук, С.В. Шевчук, Т.О. Цимбалістий, Г.О. Христова та ін. Серед російських вчених даній проблемі присвятили праці М.С. Бондар, М.В. Вітрук, Г.А. Гаджиев, В.О. Кряжков та ін. Звідси, метою цієї статті є дослідження поняття, особливостей правових позицій та з'ясування їх місця у структурі актів Конституційного Суду України.

На думку П.М. Ткачука, під правовими позиціями треба розуміти певні правові погляди, певне розуміння правової ситуації [1, с.10]. Слово «позиція» тут має переносне значення, і воно означає точку зору на те чи інше питання, що визначає характер дій поведінки [2, с.531]. У розумовій діяльності позиція є системою суджень з приводу ставлення до чогось або до когось. Судження – форма думки, в якій стверджується або заперечується щось відносно предметів чи явищ. В основі правової позиції Конституційного Суду України покладено наукові знання, конституційні принципи, правові доктрини і праворозуміння. М.В. Тесленко зазначає, що першоджерелом правової позиції є наукова і професійна правосвідомість самих суддів Конституційного Суду України, на підставі якої формується їх судова воля. Проявом судової волі є інтелектуальна діяльність щодо з'ясування і роз'яснення волі Основного Закону, матеріалізованої в його нормах, а також застосування всієї сукупності способів і прийомів тлумачення, які допомагають визначити єдине можливе розуміння суті предмета конституційного розгляду. Саме воля більшості суддів Конституційного Суду України і формує так звану правову позицію, яка долає невизначеність, що виникла у конкретному конституційному спорі [3, с.37].

Термін «правова позиція» не передбачений законодавством України, однак він використовується в рішеннях, висновках і ухвалах Конституційного Суду України у випадку посилення на аргументи, що їх Суд використовував у раніше прийнятих актах.

Здійснюючи контроль за конституційністю законів та інших актів чи тлумачення Конституції і законів України, Конституційний Суд України у своїх рішеннях не тільки відповідає на питання, які порушені у конституційних поданнях і зверненнях, але й на основі доктринального підходу нерідко формує певні правові позиції, що є найбільш цінним у його практиці [4, с.66].

Конституційний Суд України за результатами розгляду справ ухвалює рішення та дає

висновки, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. Згідно зі статтями 65 і 66 закону «Про Конституційний Суд України» рішення та висновки складаються зі вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Особливістю цих актів є те, що в них містяться сформульовані під час тлумачення Конституції та законів України правові позиції Конституційного Суду України.

У вітчизняній юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття «правової позиції». П.М. Ткачук під правовими позиціями розуміє результат інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду у формі висновків, роз'яснень, правоположень, доктрин, у яких містяться тлумачення неясного смислу закону, правова оцінка або правове визначення, сукупність правових уявлень та знань щодо вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин [1, с.21].

Т.О. Цимбалістий зазначає, що правова позиція Конституційного Суду України це не лише остаточний варіант його рішення (в широкому розумінні), але і система правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Суду про сутність розглядуваної ним проблеми і висновки, до яких він приходив під час її вирішення [5, с.153].

М.В. Мазур під правовою позицією Конституційного Суду України розглядає прецедентну норму права, яка містить правові приписи щодо правильного розуміння змісту конституційних і законодавчих норм, а також правові принципи та інші положення, сформульовані Конституційним Судом України на підставі тлумачення Конституції та законів України й покладені в основу вирішення того чи іншого питання в межах конституційного провадження [6, с.7].

Г.О. Христова вважає, що правові позиції є результатом системного тлумачення Конституційним Судом України Конституції, законів та інших правових актів України, які у концентрованому вигляді виражають не тільки «букву», а й «дух» відповідних законодавчих

положень, мають офіційний, загальнообов'язковий, нормативний характер та містяться в усіх видах його актів, окрім внутрішньо організаційних [7, с.14].

Підтримуємо думку В.М. Кампо, що не може існувати єдиного розуміння правових позицій Конституційного Суду України, оскільки з різних доктринальних поглядів одні й ті самі позиції можуть розглядатися як такі, що містять дещо відмінний зміст. Так, з погляду доктрини правової держави (романо-германська правова традиція) правові позиції можна визначити як положення нормативного тлумачення Конституції і законів України та казуального застосування конституційних норм до оспорюваних приписів законодавства в актах Конституційного Суду України, які на території держави є обов'язковими до виконання, остаточними і не можуть бути оскаржені. З погляду доктрини верховенства права (англосаксонська правова традиція) правові позиції – це будь-які положення висновків, рішень та ухвал Конституційного Суду України, які з огляду на судовий характер цих актів можуть служити нормами для їх виконання, використання, додержання та застосування будь-якими органами публічної влади, об'єднаннями громадян, фізичними та юридичними особами приватного права [4, с.115].

Правові позиції Конституційного Суду України є формою і результатом офіційного тлумачення ним правових актів. Інтерпретація здійснюється не тільки в межах конституційного провадження щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України, а й у справах про конституційність правових актів, а також при здійсненні Конституційним Судом інших своїх повноважень.

Правові позиції Конституційного Суду України, на думку М. В. Тесленко, можна поділити на два основних види: 1) правові позиції, сформульовані в результаті офіційного тлумачення Конституції і законів України; 2) правові позиції, сформульовані в результаті перевірки на відповідність Конституції України положень законів та інших правових актів. Науковець класифікує правові позиції за:

об'єктом конституційно-правової проблеми (стосуються понять, норм, принципів, інститутів); характером предмета регулювання (матеріально-правові і процесуально-правові); сферою суспільних відносин (правові позиції в галузі прав і свобод людини і громадянина, державного будівництва, місцевого самоврядування тощо) [3, с.37].

В.М. Кампо визначає дві моделі правових позицій Конституційного Суду України: одна з них заснована на засадах правової держави, інша – верховенства права. Перша модель правових позицій Суду формується у процесі встановлення ієрархії правових норм різної юридичної сили. Друга модель правових позицій Конституційного Суду України ґрунтується на пріоритеті природних правових цінностей: справедливості, гуманності, розумності тощо [4, с.114].

Найбільш істотні ознаки правових позицій Конституційного Суду визначив М.В. Бондар. На думку науковця, правові позиції: 1) мають підсумково узагальнюючий характер, тобто складають «юридичну квінтесенцію прийнятого судового рішення», визначають внутрішній зміст рішень Конституційного Суду; 2) мають оціночну, аксіологічну природу, адже в них знаходять вираження ставлення Конституційного Суду не тільки до правової норми, щодо якої подано запит, але й до змісту соціальних відносин, що знаходяться в її основі; 3) є результатом тлумачення конкретних положень законодавства, підсумок з'ясування конституційного сенсу положень, що розглядаються Конституційним Судом в межах його повноважень; 4) в своїй основі мають концептуальний характер, оскільки вони не тільки дають відповідь на питання про конституційність правової норми (за принципом «так» або «ні»), а й пропонують конституційно-правові рішення соціальних суперечностей і конфліктів, що розглядаються; 5) мають загальний характер та є юридично обов'язковими, причому юридична сила правових позицій Конституційного Суду не поступається юридичній силі його рішень [8, с.60–61].

До ознак правових позицій Конституційного Суду України належать: 1) правовий зміст правової позиції. Правовою позицією можна вважати тільки ту частину рішення, в якій міститься правовий висновок, викладається правове розуміння Конституційним Судом норм, положень, принципів, встановлених у Конституції чи законах України. Тому необхідно відрізняти правові позиції Конституційного Суду від висновків, які містяться в його рішеннях і не мають правового характеру [1, с.18]; 2) нормативність правової позиції характеризується невизначеністю дії у часі та неодноразовістю її застосування. Правові позиції Конституційного Суду України стосуються не індивідуально визначених суб'єктів, а охоплюють їх широке коло і розраховані на неодноразовість застосування; 3) присутність у правової позиції неявного смислу правової норми чи положення закону. Така ознака впливає з цілей самого тлумачення як процесу, що має на меті з'ясувати і роз'яснити норму, яку суб'єкти конституційного подання (звернення) розуміють неоднозначно [1, с.19]. Не можна назвати правовою позицією Конституційного Суду ту частину його рішення або висновку, де міститься явний зміст норми або положення Конституції чи закону України, які передаються дослівно або іншими словами; 4) загальнообов'язковість правових позицій означає, що вони є обов'язковими до виконання на всій території України, остаточними та не можуть бути оскаржені. Відповідно до ст.70 Закону України «Про Конституційний Суд України», невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно із законом.

У юридичній літературі триває дискусія щодо місця правових позицій у структурі актів Конституційного Суду України. О.А. Лук'янова вважає, що загальнообов'язковою повинна бути лише резолютивна частина рішення Конституційного Суду; якщо ж вважати обов'язковими всі інші частини рішення, то в цьому випадку руйнується вся струнка теорія нормативності, яка визнається переважною більшістю вчених і діє на практиці [9].

С.В. Шевчук зазначає, що правова позиція здебільшого міститься у мотивувальній частині рішення суду, тобто являє собою порядок мотивації та набирає самостійного значення незалежно від того, чи відтворюється (дублюється) вона у резолютивній частині. З цього правила є винятки, як, наприклад, формулювання правової позиції в ухвалі суду про відмову у відкритті конституційного провадження [10, с.520]. На думку Г.О. Хрислової, рішення Конституційного Суду України у справах щодо конституційності правових актів мають ознаки нормативності, адже в їх мотивувальній частині містяться правові позиції Конституційного Суду України. Резолютивна частина цих рішень не «містить нормативних приписів, оскільки не встановлює правил, «моделей» поведінки, які розраховані на багаторазове застосування та не вичерпуються одноразовим виконанням» [11, с.239]

В.Є. Скомороха вважає, що помилковим є твердження про не обов'язковість мотивувальної частини рішення, виходячи з того, що мотивувальна частина рішення безпосередньо пов'язана з резолютивною: Суд обґрунтовує, пояснює чому він вирішив справу саме так, а не інакше, на яких доказах він ґрунтував свої міркування і висновки. Точне виконання вимог закону щодо необхідності мотивувальної частини рішення (висновку) забезпечує їх обґрунтованість, зрозумілість, переконливість висновків і рішень у резолютивній частині [12, с.375].

Правові позиції можуть бути викладені у мотивувальній і в резолютивній частинах акта Конституційного Суду України. У резолютивній частині міститься остаточний висновок Суду щодо розглядуваної справи. Правові позиції, на яких ґрунтується підсумкове рішення Суду і які відображають його аргументацію, містяться в мотивувальній частині акту.

У Рішеннях Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України правові позиції містяться як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах, обов'язковими є обидві названі частини рішення. У рішеннях щодо конституційності правових актів та висновках Суду правові

позиції викладені лише в мотивувальній частині. Правові позиції Конституційного Суду України мають однакову юридичну силу, не зважаючи на те у якій частині рішення їх було викладено.

Правові позиції містяться не лише в рішеннях і висновках Конституційного Суду України, але й у його ухвалах про відмову в прийнятті звернення і про припинення конституційного провадження. М.В. Тесленко поділяє такі ухвали на «позитивні» і «негативні». Зміст «негативної» ухвали передбачає відмову суб'єкту звернення на основі ст.45 Закону «Про Конституційний Суд України» (відсутність права на конституційне звернення, його невідповідність встановленим вимогам, невідомість Конституційному Суду питань, порушених у зверненні). «Позитивний» зміст ухвали Конституційного Суду України полягає в тому, що Конституційний Суд України на підставі раніше сформульованих правових позицій в інтересах суб'єкта, що звернувся до Конституційного Суду України, може давати висновки з аналогічної категорії питань, які усуватимуть можливі колізії [3, с.41]. Так, в ухвалі Конституційного Суду України від 21.07.2010 р. про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина В.М. Кравчука щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини першої, п.2 ч.2 ст.17 Кодексу адміністративного судочинства України зазначається, що Конституційний Суд України дотримується своєї правової позиції, яка полягає в тому, що офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності. Офіційним тлумаченням вважається діяльність компетентного органу державної влади щодо з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права. Правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам. Надання консультацій чи роз'яснень з цього приводу не належить до повно-

важень Конституційного Суду України (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Ухвали від 31.03.2010 р. № 15-у/2010) [13].

Правові позиції Конституційного Суду України мають таку ж саму юридичну силу, як і акти, в яких вони викладені. Це випливає з ст.69 закону «Про Конституційний Суд України» за яким рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання.

Конституційний Суд України при прийнятті наступних рішень та висновків повинен враховувати правові позиції, викладені ним у раніше прийнятих актах. Тобто Суд є зв'язаним своїми попередніми рішеннями, а його правові позиції не повинні бути суперечливими. Рішення та висновки Конституційного Суду України можуть містити посилання не лише на правові позиції, що містяться в актах того ж виду, а й на правові позиції, що викладені в інших видах його актів.

Конституційний Суд України за роки своєї діяльності сформулював багато правових позицій, але дієвість їх є недостатньою. Проблема полягає в наданні їм офіційного характеру. За відсутності законодавчого регулювання питань, пов'язаних з правовими позиціями, склалася практика, коли суб'єкти правовідносин самі визначають їх у рішеннях Конституційного Суду України, посилаються на них у правозастосовній діяльності [1, с.21]. Підтримуємо думку П.М.Ткачука, що необхідно Конституційному Суду України, обґрунтувавши правову позицію у справі, позначати її в тексті рішення, визначаючи цим, що саме вона є вирішальним доказом і має обов'язковий характер для всіх суб'єктів правовідносин.

Отже, на законодавчому рівні необхідно дати визначення поняття правової позиції та врегулювати інші питання, пов'язані з цим правовим феноменом. Правові позиції Конституційного Суду України є результатом офіційного тлумачення правових норм та характеризуються, правовим змістом, загальнообов'язковістю, нормативністю. Правові позиції містяться у рішеннях, висновках і ухвалах Конституційного Суду України. У рішеннях

Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України правові позиції містяться як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах; у актах конституційного контролю правові позиції розташовуються лише в мотивувальній частині. Правові позиції також можуть міститися у мотивувальній частині процесуальної ухвали Конституційного Суду України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України / П. М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 10–21.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 775 с.
3. Тесленко М. В. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України / М. В. Тесленко // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 36–41.
4. Кампо В. М. Деякі теоретичні проблеми конституційного контролю за додержанням парламентом процедури внесення змін до Конституції України / В. М. Кампо, В. А. Овчаренко // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 3. – С. 64–76.
5. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 200 с.
6. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / М. В. Мазур ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
7. Христова Г. О. Юридична природа актів Конституційного Суду України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г. О. Христова ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.
8. Бондарь Н. С. Конституция, конституционный контроль и социальные противоре-

чия современного общества / Н. С. Бондарь // Журнал российского права. – 2003. – № 11. – С. 55–64.

9. Лукьянова Е. А. Конституция в судебном переплете [Электронный ресурс] / Е. А. Лукьянова // Законодательство. – 2000. – № 12. – Режим доступа: <http://constitution.garant.ru/science-work/modern/979255>.

10. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. В. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

11. Христова Г. Прояви нормативності в рішеннях КСУ щодо конституційності юридичних актів / Г. Христова // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 1. – С. 230–239.

12. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. – К. : МП Леся, 2007. – 716 с.

13. Ухвала Конституційного Суду України від 21.07.2010 р. № 52-у/2010 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Кравчука Володимира Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини першої, пункту 2 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=119752>.

Шевчук І. М. Правові позиції Конституційного Суду України / І. М. Шевчук // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1064–1069 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12simkcu.pdf>

Досліджено поняття та природу правових позицій Конституційного Суду України. Визначено види правових позицій та їх особливості. З'ясовано місце правових позицій у структурі актів Конституційного Суду України.

Шевчук И.Н. Правовые позиции Конституционного Суда Украины

Исследовано понятие и природу правовых позиций Конституционного Суда Украины. Определены виды правовых позиций и их особенности. Выяснено место правовых позиций в структуре актов Конституционного Суда Украины.

Shevchuk I.M. The Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine

The article focuses on the concept and nature of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. The types of legal positions and their features are defined. The role of the legal positions in the structure of acts of the Constitutional Court of Ukraine is revealed.